

**ETICA AFACERILOR MILITARE
(PARTEA I)**

**ETHICS OF MILITARY AFFAIRS
(PART I)**

Dr. Valentin-Stelian BĂDESCU*
Dr. George-Teodor RĂDUICĂ**

Rezumat: În zilele noastre avem de-a face cu o nouă construcție de tip juridico-economic – în cadrul căreia etica ocupă un loc aparte –, instrumentele juridice internaționale și europene, împreună cu principiile consfințite de acestea (al democrației și statului de drept, principiul separației puterilor în stat, al egalității statelor în fața tratatelor) toate formând la un loc blocul de funcționalitate al afacerilor, în general, al afacerilor militare, în special.

Cuvinte-cheie: afaceri militare; etică; morală; buna-credință; drept internațional; drept internațional umanitar.

Abstract: Nowadays we are dealing with a new type of legal and economic construction – in which ethics occupies a special place –, international and European legal instruments, together with the principles embodied in them (democracy and the rule of law, the principle of separation of powers, equality of states regarding the treaties) are all forming a block of businesses functionality, in general, and of military affairs in particular.

Keywords: military affairs; ethics, morals; good faith; international law; international humanitarian law.

Introducere

Dacă în urmă cu 20 de ani era de neconceput a vorbi despre afacerile militare și mai ales despre etica lor, întrucât aceasta era, pentru unii autori, o sintagmă rezervată în exclusivitate statelor puternice, astăzi ne este tot mai clar faptul că avem de-a face cu o nouă construcție de tip juridico-economică, în

* Dr. Valentin-Stelian Bădescu este avocat în Baroul București și lector universitar la Universitatea Europei de Sud-Est LUMINA din București.

** Dr. George-Teodor Răduică este expert la Universitatea Națională de Apărare „Carol I” din București.

cadrul căreia etica ocupă un loc aparte, or instrumentele juridice internaționale și europene, împreună cu principiile consfințite de acestea (al democrației și statului de drept, principiul separației puterilor în stat, al egalității statelor în fața tratatelor) formează toate la un loc blocul de funcționalitate al afacerilor, în general, al afacerilor militare, în special.

Problematika eticii în afacerile militare actuale trebuie privită într-un context mult mai larg decât cel al relației dintre maximizarea profitului și interesul general. Este vorba despre mari transformări în politica internațională: concentrarea atenției marilor puteri asupra arealului asiatic care tinde să devină – dacă nu a și devenit deja – cel mai interesant loc pentru jocul puterii globale în acest secol, înlocuind Europa, centralitatea sistemică nord-atlantică. Trebuie spus că trăim o perioadă de incertitudini sistemice, fiindcă au loc schimbări de anvergură în ierarhia sistemică: nu numai că Brazilia a luat locul Marii Britanii și a trecut pe locul șase în topul global, dar China a trecut pe locul doi, depășind Japonia și apropiindu-se vertiginos de primul loc. Această ultimă inversare s-a văzut imediat, iar vocea Chinei a devenit tot mai puternică. Trăim deci o perioadă de schimbări sistemice, dar și de transformări geopolitice. Pe fondul acestor incertitudini se caută similitudini sau apropieri cu ceea ce s-a întâmplat înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, pentru a face predicții plauzibile.

Poate fi o metodă greșită de abordare, pentru că fiecare conflict generalizat, fie că este vorba despre primul sau de-al Doilea Război Mondial, are propriile cauze și scânteii care au declanșat evenimentele. Nu vom găsi repetiții aidoma. În ceea ce privește însă datoriile publice, dăm un singur exemplu: Japonia are datoria publică absolut impresionantă, de aproape trei ori produsul ei intern brut, iar în medie datoria publică a statelor din UE, în ansamblu, este de 120 la sută. Ar rezulta că UE nu se află în criză, ceea ce nu este adevărat, comparațiile nu se pot face în acest fel. Ceea ce este însă posibil, pe fondul incertitudinilor și al crizei economice, este că un război între marile puteri nu este în afara ecuației, mai ales din perspectiva globalizării afacerilor.

Opinia curentă este că războaiele sunt dezlănțuiri oarbe ale instinctelor umane primare, manifestate la nivelul unor comunități mari – triburi, grupări, popoare, națiuni. Este într-adevăr așa, de aceea omenirea a inventat de timpuriu norme și reguli de ducere a lor astfel încât violența să fie întrucâtva limitată. În felul acesta s-a dezvoltat o etică a războiului. Credem că nu greșim prea mult dacă afirmăm că și afacerile trebuie, întocmai ca și războaiele, să aibă propria lor etică, întrucât această lume nu este una în care să dormi liniștit, este o confruntare aproape continuă. Nu mai puțin adevărat este că afacerile militare sunt ombilical legate de afacerile globale, iar etica acestora din urmă influențează major domeniul militar. Este totuși de precizat că etica războiului presupune și altceva, în plus, dreptul internațional umanitar fiind nu numai călăuza, dar

și scutul de protecție al omenirii împotriva dezlănțuirilor sălbatice ale conflictelor. Este pe deplin adevărat, această ramură a dreptului internațional public este puternic influențată și de principiile eticii și echității. Nu vom insista în acest material asupra determinărilor nomologice ale normelor dreptului umanitar în desfășurarea războiului ci, vom încerca să deslușim, pe cât posibil, influența eticii asupra mediului afacerilor militare.

Dacă vorbim despre război, s-au cristalizat, de-a lungul timpului, reguli privitoare la ce este permis și la ce nu este permis în război. Epoca de înflorire a cavalerismului a constituit și momentul în care etica militară s-a aflat la cea mai înaltă expresie a ei. Ceea ce nu înseamnă, automat, că tot ceea ce am moștenit drept regulă era respectat *ad-literam*. Dar, cel puțin se făcea caz și exagerările, dezlănțuirile sângeroase aveau o barieră care ținea nu doar de omeneasca milă, ci și de o opinie general împărtășită. Cei care luptau în războaie s-au deprins să considere că e interzis a ucide dușmanul care se predă sau care se află în imposibilitatea de a se apăra, că nu se poate lovi sau ucide pe la spate, ci numai într-o înfruntare bărbătească, dreaptă, față în față, că nu se pot ataca oameni neînarmați, femei, bătrâni, copii. De asemenea, s-a găsit că este normal ca un prizonier să fie tratat corespunzător rangului său; nu chiar dezinteresat, rangul presupunea un nivel mai mare al sumei care urma să fie cerută drept răscumpărare. O vreme, armatele chiar s-au luptat nu pentru a omorî inamicul, ci pentru a face cât mai mulți prizonieri. Ca să nu mai spunem că motivația prăzii dădea imbolduri nebănuite combatanților. Etica cu care venea creștinismul a șlefuit mult dintre aceste moravuri militare. Spre deosebire de etica războiului, etica în afaceri este mult mai „tânără”.

Încercăm, astfel, să formulăm o pledoarie cu privire la necesitatea și la importanța asumării unui comportament etic în cadrul afacerilor militare, analizând societatea actuală, tendințele specifice și caracteristicile mediului de afaceri, alături de drepturile și obligațiile ce îi revin. Principala unitate de analiză, în cadrul acestei cercetări, este revoluția în domeniul militar, iar tematica cea mai amplu abordată vizează aspecte legate de acțiunea și răspunderea morală a acesteia, respectiv de implementarea unor practici etice care pot să-i crească nivelul competitiv. Drept urmare, pe parcursul întregii abordări atenția ne-a fost îndreptată, cu preponderență, asupra analizei componentelor specifice eticii în afacerile militare, iar prin metodele de analiză utilizate, termenul de competitivitate este subordonat celui de etică în afaceri.

Obiectivul fundamental al acestui demers de cercetare constă în evidențierea problemelor de natură etică cu privire la modalitățile de înfăptuire a unei transformări în afacerile militare, respectiv, formularea unui ghid etic, care să constituie un instrument de dezvoltare a unui climat etic și de obținere a unor

avantaje competitive, în cadrul afacerilor militare. Astfel, direcțiile de analiză și cercetare au fost următoarele:

- determinarea cadrului conceptual al eticii în afaceri și al competitivității;
- analiza evoluției eticii în afacerile militare din antichitate până în prezent și evidențierea unor particularități naționale;
- abordarea teoriilor etice specifice mediului de afaceri din țara noastră;
- identificarea particularităților specifice relației etică, afaceri și competitivitate prin conceptualizarea a trei modele distincte;
- prezentarea unor modalități de dezvoltare a unui climat etic în cadrul firmelor, prin intermediul guvernantei corporative și a codului de conduită etică;
- formularea unor concluzii și propuneri.

Aceste direcții de analiză sunt subordonate următoarelor obiective specifice:

- prezentarea unui cadru conceptual, care să ne permită familiarizarea cu problemele etice specifice și exprimarea propriei opinii cu privire la semnificația termenilor de morală, moralitate, etică;
- identificarea celor mai importante teorii etice și analiza impactului lor asupra mediului de afaceri militare;
- identificarea modului în care anumite valori promovate în cadrul afacerilor militare, conduc la obținerea unor rezultate specifice, distincția fiind realizată între platforma ideologică a eticii deontologice comparativ cu cea a egoismului etic;
- prezentarea celor mai importante metode/strategii prin care mediul educațional poate susține adoptarea unui comportament etic în cadrul afacerilor militare, pornind de la premisa că numai cei instruiți pot acționa în cunoștință de cauză;
- stabilirea rolului reglementărilor guvernamentale în vederea susținerii unor practici etice;
- elaborarea unor modele care să reliefeze dimensiunile și particularitățile relației etică-afaceri militare-competitivitate;
- studierea corelațiilor dintre implementarea unor practici etice și obținerea unor avantaje competitive.

Pentru parcurgerea acestor direcții de analiză și îndeplinirea acestor obiective, am folosit diverse metode de cercetare, dar de un real folos ne-a fost abordarea inter și transdisciplinară.

Influența științei și globalizării asupra domeniului militar

Existența oferită umanității a fost creată pentru a oferi roade tuturor oamenilor. Pământul a fost decorat pentru umanitate, la fel cum și cerul este precum o cupolă, iar soarele o torță care luminează această lume. Toată creația, în

afară de umanitate, își îndeplinește atribuțiile într-un mod firesc, și toate sferile din jurul razelor de acțiune ale umanității întruchipează o liniște, o pace și o bucurie minunate. Liniștea se suprapune mișcării neîncetate, în ciuda nenumăratelor obiecte din spațiu, între ele neobservându-se nicio confuzie sau dezordine. Deși umanității i-au fost oferite emoții, minte și conștiință, oamenii pot provoca rău chiar și în această pace și armonie universale. Deoarece umanitatea suportă consecințele impactului său distrugător mai mult decât o face orice altă specie, toți oamenii ar trebui să se alăture acestei armonii prin libera lor voință, să descopere motivele ce stau la baza acestei păci și seninătăți și să se comporte ca atare.

Odată cu Renașterea¹, umanitatea a făcut inovații nemaipomenite în știință și tehnologie. În ziua de azi, mai ales, informația, tehnologia și transportul au avansat la o viteză foarte mare. Aceasta este o eră a vitezei. Pentru unii, timpul dintre „fericire-confort” și „gând-acțiune” scade odată cu comprimarea distanțelor. Ele își ating țintele cu ușurință sau sunt împiedicate pe neașteptat să facă asta. Poate că în viitor ne vom confrunta cu o lume în care evenimentele vor avea loc prea rapid. Nu vom înțelege avantajele și dezavantajele unei astfel de lumi, și deocamdată acestea sunt subiecte de film și cărți de anticipație sau poate chiar instrumentele de lucru ale celor care au realizat deja revoluția în domeniul militar.

Nu spunem o noutate când afirmăm faptul că revoluția în domeniul militar a devenit un concept cheie în gândirea strategico-militară americană începând cu anii '90. De fapt, „antecedentele” acesteia se regăsesc în revoluția tactică a sovieticilor, care încercau să definească mutațiile produse în conceptul lor de apărare, în organizarea lor militară, ca și în doctrinele lor prin apariția armelor nucleare și a rachetelor.

Sovieticii puneau accentul pe dezvoltarea tehnologică, pe componentele tehnice ale luptei, pe armament și mai puțin pe posibilitatea adaptării doctrinei de întrebuințare a tehnicii și armamentului la inovațiile tehnologice.²

Conceptul american al revoluției în domeniul militar a apărut într-un context strategic conturat de o dublă revoluție – cea a informației și cea a globalizării, din necesitatea adaptării strategiei militare americane la noul mediu de securitate.³ De fapt, ca să putem vorbi despre o revoluție, trebuie să avem o schimbare de fond în doctrină și în organizare. Tocmai de aceea, nu putem spune că avem o revoluție în domeniul militar dacă ea nu este precedată și de o transformare socială, pentru că, deși în denumire, conceptul surprinde termenul „militar”, nu este totuși un fenomen rezervat elitei militare, ci are ca bază chiar ansamblul societății în care se dezvoltă.

¹ A se vedea pentru detalii, P.P. Negulescu, *Filosofia renașterii*, Editura Eminescu, București, 1986.

² Lucian Stăncilă, Ene Vasile, *Impactul revoluției în afaceri militare, asupra managementului integrat al resurselor de apărare*, material preluat de pe site-ul http://conference.dresmara.ro/conferences/2007/21_Stancila_Lucian.pdf, p. 157, la data de 17 iunie 2013.

³ Revolution in Military Affairs – RMA.

Stricto sensu, termenul de „revoluție” se aplică schimbărilor tehnologice, descoperirile revoluționând efectiv lumea, implicit și războiul. În acest sens, Toffler spunea că o revoluție militară se produce numai atunci când se ivește o nouă civilizație, spre a o sfida pe cea existentă. Astfel, el vorbește despre „subrevoluții”⁴ – adică, nu facem decât să adăugăm alte elemente, să creăm alte combinații de elemente vechi în cadrul unui scenariu existent.

Revoluția în domeniul militar a cunoscut multe cicluri și multe etape, care au depins de marile descoperiri științifice și de implementarea lor în domeniul militar, de apariția mijloacelor de luptă performante care au determinat mutații substanțiale în conceperea și ducerea războaielor. O revoluție în domeniul militar are drept condiție *sine qua non* o schimbare instituțională profundă, ceea ce, fundamental, pragmatic înseamnă profesionalizarea forțelor și modularitatea acestora, integrarea noilor tehnologii ale informației în sistemele de arme existente. Context în care serviciile armate sunt nevoite să se schimbe la toate nivelurile, simultan, de la tehnologie și cultură până la organizare, strategie, tactică, instrucție, doctrină, logistică.

În opinia unor gânditori de marcă ai științei militare românești⁵, o revoluție în domeniul militar poate fi definită ca fiind „impactul unei sau unor anumite tehnologii revoluționare și al unor doctrine adecvate care să pună în valoare la parametrii optimi aceste tehnologii asupra spațiului de luptă și asupra fizionomiei războiului în ansamblul său, atunci când aceste noi descoperiri științifice sunt utilizate în război.”

Revoluția provocată de computer, stimulată de mondializarea accentuată a comunicației și favorizată de micșorarea, în proporție geometrică, a ecartului dintre faza de descoperire (prin cercetare științifică) și cea de aplicare, a realizat un salt impresionant în acest domeniu. Urmând acest raționament, este de așteptat ca revoluția în domeniul militar să aducă mutații substanțiale îndeosebi în strategia forțelor, în cea a mijloacelor și evident în strategia operațională.⁶

În concluzie, sintagma „revoluția în domeniul militar” vizează punerea de acord a doctrinei militare cu revoluția tehnico-științifică, dar, în egală măsură, orice nouă descoperire științifică cu aplicabilitate în domeniul militar are absolută nevoie pentru a se dezvolta, de stabilirea caracteristicilor sale. Pentru acest motiv, în cele ce urmează vom analiza câteva dintre acestea.⁷

Prin definiție, există diferențe semnificative între evoluție și o schimbare revoluționară. În contextul de securitate, aceste diferențe pot fi descrise de

⁴ A se vedea, pentru detalii Alvin și Heidi Toffler, *Război și antirăzboi*, Editura Antet, București, 2000.

⁵ Teodor Frunzeti, *Soluționarea crizelor internaționale*, Editura Institutul European, Iași, 2006, p. 90.

⁶ L. Stăncilă, E. Vasile, *op. cit.*, p. 159.

⁷ Ionel Hornea, *Revoluția informațională, baza revoluției în afaceri militare*, material preluat de pe site-ul http://www.rft.forter.ro/2010_2_t/02-fm/05.htm, la data de 17 iunie 2013.

parametri diferiți. Astfel, *evoluția* este o progresie logică a unui sistem sau cadru organizatoric existent, în timp ce *revoluția* implică o rupere definitivă de precedent.

Îmbunătățirea performanțelor care semnalizează revoluțiile la nivel tactic justifică foarte rar revoluția la nivel operațional sau strategic. O dezvoltare strategică cu adevărat revoluționară modifică percepția relației *mijloace-finalități* și, cel mai important, dictează o reformulare a doctrinei de luptă – preceptele codificate care reglementează operațiile militare⁸. În consecință, revoluțiile nu sunt numai breșe sau răbufniri tehnologice (ori organizatorice) mai inteligente decât inovațiile revoluționare obișnuite; aceste revoluții sunt mai profunde atât în surse, cât și în implicații. Ele presupun discontinuități fundamentale, adică întreruperi dramatice cu extinderea *status quo*-ului, important fiind să recunoaștem că o revoluție nu este pur și simplu o extindere a condițiilor existente – de exemplu, apariția ei în urma creării de noi capacități tehnologice. Fără recunoașterea și exploatarea lor, ambele necesitând o acțiune pozitivă, nu poate fi nicio revoluție. Crearea unei revoluții este, prin urmare, mai mult decât împingerea limitelor tehnologiei militare; este un proces activ, care necesită adaptarea eficientă la nivel individual și organizațional pentru exploatarea cu succes a noilor tehnologii.

Implicațiile noii tehnologii revoluționare nu cunosc de prima dată o largă recunoaștere, organizațiile încercând frecvent să se adapteze tehnologiilor inovatoare în modalități stabilite de acțiune, în scopul de a face ca aceste inovații să dovedească eficacitatea măsurilor întreprinse. Introducerea noilor tehnologii în vechile sisteme poate lua timp pentru realizare, iar organizațiile pot crea noi ineficiențe, chiar dacă unele activități curente devin mai eficiente sau eficace. Poate dura chiar mai mult timp pentru a realiza activitatea în sine – în ambele sale dimensiuni, operațională și organizatorică –, fapt pentru care ar trebui să fie restructurate sau chiar transformate, în vederea realizării pe deplin a noului potențial tehnologic.

Evoluțiile cu adevărat revoluționare nu sporesc totdeauna capacitatea existentă de îndeplinire a misiunii, dar sunt cele mai potrivite pentru a efectua funcții noi sau cerințe neidentificate anterior. Cu toate acestea, deși noile funcții sunt implementate prin metodele acceptate de evaluare, este posibil ca evoluția inovatoare să nu apară, neoferind îmbunătățiri operaționale semnificative. Astfel că, în mediul modificat prin inovare revoluționară, vechile măsuri de eficiență nu mai pot fi corespunzătoare, fiind necesară identificarea unor noi moduri de funcționare și nu mai pot fi relevante pentru obiectivele modificate. Prin inovații revoluționare în domeniul militar, schimbarea paradigmei fundamentale de luptă

⁸ Leo S. Mackay Jr., USN, „*Naval Aviation, Information, and the Future*”, Naval War College Review, 1992, p. 7.

existentă este garantată. Astfel, dacă o revoluție în domeniul militar implică o schimbare fundamentală, în care viteza de execuție este la fel de importantă, atunci aceasta ar trebui să fie urmată de schimbarea dimensiunii de măsurare, de la întrebări de genul «cât de mulți am ucis», la «cât de rapid».

Noțiunea de schimbare periodică și fundamentală în ducerea războiului nu este ceva nou, studiile sistematice de impact al tehnologiei asupra fenomenului război fiind relativ recente. Cu siguranță, definitiv pe această temă este lucrarea lui Martin van Creveld, *Tehnologie și război: de la 2000 î.H. până în prezent*, în care istoria militară este împărțită în patru ere: „Era instrumentelor”, „Era mașinii”, „Era sistemelor” și „Era automatizării”.⁹ Aceste delimitări nu sugerează că în aceste perioade nu au avut loc schimbări semnificative în ducerea războiului, fiind, mai degrabă, destinate să ofere un cadru conceptual de explorare a fenomenului. Detalierea aspectelor ce caracterizează fiecare eră în parte, cred că este la îndemâna fiecăruia și de aceea ne vom opri la sublinierea trăsăturilor acestora.

În „Era instrumentelor”, care a durat până la aproximativ 1500 d.H., cea mai mare parte din tehnologie a fost condusă, în primul rând, de forța mușchilor oamenilor și de animale. Tendința generală în „Era mașinii” a fost pentru o creștere progresivă a competențelor profesionale, ceea ce a condus la o cerere crescândă pentru utilizarea potențialului militar într-un mod mai organizat, chiar instituționalizat. Arta războiului în „Era mașinii” a fost perfecționată de Franța lui Napoleon, care a exploatat, pentru prima dată, resursele vaste ale unei națiuni nou industrializate pentru a dota o armată de masă. Această revoluție a coincis cu alte trei schimbări semnificative: o revoluție politică, care a condus la creșterea statului-națiune republican; o revoluție socio-economică, rezultată din Revoluția agricolă; și schimbări economice determinate de răspândirea Revoluției industriale în Franța. Conceptul de „națiune la arme” – *levée en masse* — a permis desfășurarea operațiilor militare la mare distanță și a marcat începutul unei tendințe față de înlocuirea mării forței în luptă cu concentrarea focului¹⁰. În „Era sistemelor”, accentul s-a mutat către integrarea tehnologiilor într-o rețea complexă, cu elementele individuale de tehnologie din ce în ce mai integrate cu alte elemente, în primul rând fiind calea ferată, apoi telegraful și ulterior cu alte tehnologii, din ce în ce mai complexe. Această eră a culminat în cel de-al Doilea Război Mondial cu aplicarea inovatoare a mecanizării, aviației și tehnologiei comunicațiilor pentru uz militar – *Blitzkriegul* – care au permis armatei germane reintroducerea mobilității strategice și operaționale, manevrei și inițiativei care au fost, în mod evident,

⁹ I. Hornea, *op. cit.*, p. 19.

¹⁰ *Ibidem*.

absente de pe Frontul de Vest în timpul Primului Război Mondial. Importanța sistemelor a înregistrat un salt suplimentar, după 1945.

În conformitate cu van Creveld, tema unificatoare a acestei ere nu este tehnologia nucleară, așa cum s-ar fi așteptat, ci mai degrabă automatizarea – „*Era automatizării*”. Adevărata poveste din epoca de după cel de-al Doilea Război Mondial este că „*rezultatul invențiilor cardinale și ritmul accelerat de inovare tehnologică a fost o mare creștere a volumului de informații necesare pentru a conduce orice unitate militară, a lua orice decizie, a executa orice misiune, a duce orice operație, campanie sau război*”. Creșterea volumului de informații care trebuie să fie destinat în acest scop a devenit astfel copleșitoare și numai automatizarea și informatizarea procesului de culegere și distribuire a informațiilor a permis comandamentelor militare să țină pasul cu volumul enorm de date. În fiecare dintre aceste cazuri, schimbările revoluționare în ducerea războiului necesită introducerea sau maturizarea noilor tehnologii militare, integrarea lor în sistemele militare noi, adoptarea unor concepte corespunzătoare de ducere a luptei și, în final, adaptarea structurilor organizatorice necesare. Dar o concluzie s-a impus: numai tehnologia, de una singură, nu este suficientă, mai ales atunci când nu este utilizată în folosul umanității, pentru a produce o revoluție în domeniul militar; modul în care se adaptează și structurează organizațiile, sistemele și conceptele militare operaționale la noua tehnologie este important, dar fără un set minim de principii etice și morale, în care să redescoperim omul și demnitatea sa, poate fi numai un simplu exercițiu de imagine, ori un succes pe termen scurt, neaducător de foloase.

Despre morală și etică

Elementele fundamentale ale vieții sociale sunt alcătuite din patru aspecte: *religia, dreptul, puterea și valorile morale*.

O persoană sau o societate nu pot supraviețui prea mult sau nu pot face un bine celorlalți fără existența *religiei*. În mod esențial, religia este un fenomen determinat independent de noi și care face parte din viețile noastre. De aceea, el este un element foarte important care ne îndeplinește nevoile materiale și spirituale și ne modelează viețile personale și de familie.

Chiar dacă noi am fi perfecți, elementele de necontrolat tot ar fi dat altă formă vieților noastre. De exemplu, timpul și locul nașterii noastre, precum și moartea sunt determinate. Noi nu avem nici un cuvânt de spus în alegerea părinților rudelor, a locului de naștere, a copilăriei, a limbii, a rasei și a caracteristicilor fizice. Corpul nostru funcționează fără voința noastră, căci noi nu ne putem controla nici măcar foamea, setea sau somnul. Noi nu putem să ne determinăm nevoile esențiale și modul în care le dobândim. Contribuția pe care o avem în astfel

de funcții zilnice, cum ar fi mâncatul și băutul constă doar în a lucra pentru a le obține. În ciuda dorințelor pe care le avem, suntem înconjurați de condiții de legătură.

Religia are de asemenea un rol important în determinarea *dreptului*, a legilor care ne guvernează viața. Legile nu sunt scopuri în sine, deci ele sunt prețioase atâta timp cât slujesc indivizii și societatea. Pentru a avea o societate sănătoasă, legile nu trebuie să contrazică natura și legile creației, ci ar trebui să ia în considerare și religia națiunii, istoria, sociologia, antropologia, precum și legile naturale ale fizicii și chimiei, dreptul nefiind o știință independentă, ci mai degrabă una care cuprinde totul. Dacă nu ar fi fost așa, atunci legile nu s-ar fi potrivit cu elementele esențiale ale naturii și ar fi fost mai mult detrimentale decât benefice. În definirea dreptului este hotărâtor să cunoaștem umanitatea foarte bine, să luăm în considerare natura de bază a oamenilor, să le înțelegem nevoile, să căutăm metode de a le îndeplini și să analizăm relațiile interpersonale și dinamica dintre societate și membru.

Puterea este un aspect însemnat al vieții sociale, căci legile nu pot fi puse în aplicare, iar siguranța internă și cea externă nu pot fi stabilite fără ea. Puterea nu este, și nu ar trebui să fie un scop în sine. Ea este prețioasă atâta timp cât este utilă legii, judecății și dreptății.

Umanitatea încă se mai confruntă cu o problemă ce va dăinui mereu. Ce se poate face atunci când individualitatea acoperă toate valorile, rasismul învinge principiile universale, iar modul de rezolvare a disputelor internaționale este decis de către putere? Nu putem vorbi despre rațiune și dreptate atunci când problemele sunt abordate doar prin pură putere. Puterea este o potențială forță care ar putea ajuta în rezolvarea unor probleme dacă este folosită în mod rațional, însă dacă este condusă de emoții, ea devine un instrument dăunător. Ceea ce l-a făcut pe Alexandru cel Mare să se simtă amețit, ceea ce a distrus geniul lui Napoleon și l-a transformat pe Hitler într-un monstru, a fost nebunia de a înlocui dreptatea cu puterea. Se pare că problemele din ziua de azi vor continua, inclusiv în domeniul militar, până când cei puternici vor decide să adere la dreptate, iar oamenii vor judeca cu dreptate în timp ce pășesc peste grijile lor zilnice, acompaniați de valorile eticii și moralei.

Religia și *valorile morale* care îi construiesc baza au fost acceptate pe plan universal de-a lungul istoriei și nu depind de timp și loc. Impactul valorilor morale asupra unui individ depinde de credințele religioase ale acestuia și de modul în care acestea sunt puse în aplicare. Pe lângă acestea, ele joacă un rol important în educarea oamenilor, punerea în aplicare a legii și obținerea efectelor dorite. Posibilul argument conform căruia religia și valorile morale nu au nici un loc în

dezvoltarea societăților, este unul greșit, căci oameni din multe țări dezvoltate sunt foarte dedicați religiilor lor.

În ciuda a mai bine 200 de ani de corupție a valorilor religioase în toată lumea, oamenii se întorc încă o dată spre religie. În multe țări dezvoltate, liderii sunt religioși, chiar dacă populația ar putea ignora valorile religioase. Deși aceste țări sunt seculare, nu a existat niciodată vreo încercare de a profita de religie pentru viața individuală sau socială sau de a le controla. Pe lângă acestea, religia are un cuvânt de spus în politicile interne și externe. De exemplu, putem observa influența religiei asupra codurilor penale.

Chiar și istoricii occidentali afirmă că creștinismul este cel mai important element în modelarea structurii sociale moderne a Occidentului. Potrivit lor, creștinismul a jucat întotdeauna un rol important în stabilirea legilor, a sărbătorilor religioase, a rugăciunilor publice și a multor aspecte din viața socială și politică.

Termenii de morală și etică, în limbajul obișnuit, sunt folosiți adeseori ca fiind sinonimi, deși în realitate lucrurile stau altfel. Morala¹¹ reprezintă un fenomen real, care privește comportamentul cotidian, în vreme ce etica este o știință care își propune să investigheze acest fenomen. Aceasta se poate defini ca fiind un ansamblu de norme de reglementare a comportamentului, fundamentate pe valorile de bine/rău, moral/imoral, cinste și corectitudine, sinceritate, responsabilitate, larg răspândite în cadrul unei colectivități, norme caracterizate printr-un grad ridicat de interiorizare și impuse atât de către propria conștiință, cât și de presiunea atitudinii celorlalți. Morala este formată din valori, norme și modele exemplare prin care se urmărește reglementarea raporturilor interumane, reprezentând astfel o parte considerabilă a vieții noastre. Ea ne apare ca un ideal, în sensul normativ al acestui termen. Ideal către care trebuie să tindem fiecare dintre noi. Noi nu putem să fim numai performanți, să urcăm doar pe scara socială, profesională, ci și pe cea a valorilor morale. Iar dacă individul își propune să urce în ierarhia socială și profesională sfidând percepțiile morale, destinul lui nu va fi împlinit.

Spre deosebire de morală, etica este teoria sau știința care investighează acest fenomen, teoria asupra moralei.¹² Constatăm, astfel, că morala cuprinde reguli de comportament uman, în vreme ce etica își propune să cerceteze aceste reguli. Etica încearcă să dea răspuns la întrebarea „cum trebuie să acționeze individul în raport cu sine însuși, cu semenii săi și cu cei din jur”¹³. Etica înseamnă o concepție coerentă,

¹¹ Termenul de *morală* derivă din latinescul *mores*, care are aceeași accepțiune de obiceiuri, moravuri, datini.

¹² Aurel Damșa, *Etica și deontologia profesională a militarilor*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2011, p. 378.

¹³ Maria Furst, Jurgen Trinks, *Philosophie*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 198.

sistematică, legată de normele vieții morale, altfel spus, de ce se cuvine și ce nu. Cuvântul vine din greacă, unde semnifică morav, obicei, caracter.¹⁴

Principala misiune a eticii este prescrierea de reguli atât pentru conduita individuală, cât și pentru organizarea socială a vieții morale. Din această perspectivă, etica poate fi definită, în sens larg, ca fiind *disciplina care se ocupă cu ce este valoros în viață, cu ce merită să dorim și cu regulile ce ar trebui să guverneze comportamentul uman*.¹⁵

Ce înseamnă cuvântul „etică”? Destui oameni sunt tentați să asocieze etica și sentimentele, gândindu-se probabil la un soi de vibrație empatică față de aproapele nostru. Dar etica nu este legată în mod necesar de anumite stări afective. Acestea sunt schimbătoare, capricioase și nu pe deplin supuse rațiunii, astfel încât foarte frecvent tocmai sentimentele sunt acelea care ne îndeamnă să ne abatem de la normele etice. Etica se află într-o relație necesară cu religia, majoritatea religiilor susțin standarde etice înalte. Dar dacă etica n-ar fi decât un apanaj al religiei, atunci ea nu ar fi valabilă decât pentru persoanele religioase. Or, etica se adresează în egală măsură ateilor și sfinților, astfel încât nu poate fi în niciun caz confundată cu religia sau pe deplin subordonată ei.

Totodată, a te comporta etic nu e totuna cu a respecta legea – o idee pe care o vom susține cu diferite argumente în cele ce urmează. Nu rareori legea încorporează anumite convingeri morale, pe care le împărtășesc numeroși cetățeni ai unui stat. Dar legea, ca și sentimentele, se poate abate față de ceea ce este etic.

În sfârșit, a fi etic nu se confundă cu a te conforma pe deplin unor modele de conduită acceptate în societate. În multe cazuri, majoritatea oamenilor cultivă într-adevăr tipare comportamentale juste sub aspect etic, dar nu întotdeauna. Uneori, aceste modele sociale de comportament se pot afla în conflict cu principiile etice. Se poate întâmpla ca o întreagă societate să fie moralmente coruptă; au existat și există, din păcate, exemple în acest sens. Pe de altă parte, dacă a te comporta etic ar fi totuna cu a imita modelele social acceptate, atunci, pentru a ști ce este corect din punct de vedere etic, individul ar trebui să afle ce anume se consideră acceptabil în societatea din care face parte. În plus, lipsa unui deplin consens social face imposibilă identificarea eticii cu ceea ce se consideră acceptabil într-o anumită societate.

Lăsând de-o parte opiniile curente ale oamenilor de afaceri americani despre înțelesul eticii și particularitățile semantice ale termenului englezesc *ethics*¹⁶, trebuie să ne întrebăm ce se înțelege în mod curent prin cuvântul „etică” în românește, spre a face anumite distincții lămuritoare. La noi, termenul *etică* are cel puțin trei semnificații diferite. În primul rând, etica se referă la așa-numitele

¹⁴ Termenul *etică* derivă din grecescul *ethos* care înseamnă datină, moravuri, obiceiuri.

¹⁵ Vasile Morar, *Etica în afaceri și în politică*, Editura Universul Juridic, București, 2010, p. 39.

¹⁶ *Idem*, p. 7.

moravuri, cutume și obiceiuri tradiționale specifice diferitelor culturi. Astfel de cutume tradiționale există și în domeniul economic. În Occident, prețurile afișate în magazine nu sunt, de regulă, negociabile; în Orient, tocmeala dintre vânzător și cumpărător este aproape obligatorie. Lumea apuseană pune mare preț pe punctualitate, pe când în America Latină sau în Africa se consideră că un om este cu atât mai important și mai vrednic de stimă cu cât își permite să întârzie mai mult. În Occident, comisiunile acordate, mai mult sau mai puțin „pe sub masă”, unor oficiali cărora li se solicită un contract sau anumite facilități fiscale ori comerciale sunt considerate profund imorale; nu același lucru se poate spune despre țările în curs de dezvoltare, unde mituirea funcționarilor publici constituie o practică obișnuită, de multe ori la vedere.

Pentru a evita posibilele confuzii terminologice, vom denumi *ethos* acest ansamblu de cutume și obiceiuri tradiționale care, după cum vom arăta în continuare, interesează mai curând antropologia culturală decât etica propriu-zisă.

În al doilea rând, prin termenul „etică” se înțelege ansamblul de valori și norme care definesc, într-o anumită societate, omul de caracter și regulile de comportare justă, demnă și vrednică de respect, a căror încălcare este blamabilă și vrednică de dispreț. În această accepțiune, etica promovează anumite *valori*, precum cinstea, dreptatea, curajul, sinceritatea, mărinimia, altruismul etc., încercând să facă respectate *norme* de genul: „Să nu minți!”, „Să nu furi!”, „Ajută-ți aproapele!” etc.¹⁷

Problema ține, deci, mai mult de moralitatea și de buna-credință a oamenilor. Drept urmare, tendința, atât la nivel global, la nivelul Uniunii Europene, cât și în România, este de a promova apariția unor coduri de conduită, elaborate chiar de către furnizorii de servicii (ca o garanție a respectării lor de către aceștia) spre a reglementa astfel de situații aflate la limita dintre morală și drept.¹⁸

Chestiuni semantice privind etica în afaceri

Etica în afaceri este un domeniu academic și un subiect de dezbatere publică destul de recent¹⁹. Ca mai toate noutățile din secolul XX, și *business ethics* este o invenție americană. Pentru unii, originea transatlantică a noii discipline este o garanție de calitate, seriozitate și performanță; pentru alții, dimpotrivă, orice vine de peste ocean trebuie să fie ceva teribil de rudimentar, superficial și – neapărat – „imperialist”. Entuziasmată sau detestabilă, etica în afaceri a luat rapid amploare în spațiul nord-american, de unde s-a răspândit apoi în toată lumea „civilizată”, mai

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Dan Cimpoeru, *Dreptul internetului*, Editura CHBeck, București, 2012, p. 281.

¹⁹ Dan Căciun, *Etica în afaceri*, preluat de pe site-ul <http://www.biblioteca.digitala.ase.ro/biblioteca/carte.asp?id=398&idb>.

exact în țările în care se poate vorbi cu temei despre economie de piață și stat de drept. Cu britanicii în frunte, europenii s-au „contaminat” și ei de interesul crescând față de etica în afaceri abia în anii de după 1980. În România, acest interes este deja actual. Multe dintre universitățile cu profil economic, au această disciplină în curricula universitară.

Ce este etica în afaceri? La prima vedere, este ușor de înțeles că „etica în afaceri” este un domeniu care urmărește să clarifice problemele de natură morală ce se ridică în mod curent în activitatea agenților economici dintr-o societate capitalistă. Potrivit unei opinii, etica în afaceri este definită drept „perspectiva etică, fie implicită în comportament, fie enunțată explicit, a unei companii sau a unui individ ce face afaceri”²⁰. Comportamentul și declarațiile pot, firește, să se contrazică, astfel încât despre o corporație se poate spune uneori că, deși afișează un *credo* etic pus, chipurile, în serviciul comunității, daunele teribile provocate mediului înconjurător arată care îi sunt adevăratele convingeri. De George, R. T. situează etica în afaceri la nivelul unei simple *descrieri* a ceea ce declară și face efectiv un agent economic, în raport cu anumite considerente etice²¹.

Lewis este de altă părere, definind etica în afaceri drept „acel set de principii sau argumente care ar trebui să guverneze conduita în afaceri, la nivel individual sau colectiv”. Dacă suntem de acord că există numeroase lucruri pe care oamenii de afaceri nu ar trebui să le facă, etica în afaceri în acest al doilea sens se referă la ceea ce oamenii *ar trebui* să facă în afaceri. După Lewis, etica în afaceri își delimitează problematica la nivelul *normelor* de comportament moral care indică agenților economici ce trebuie și ce nu trebuie să facă în activitatea lor specifică.²²

În opinia lui Roger Crisp²³, etica în afaceri este un domeniu de investigații filosofice, având propriile sale probleme și teme de discuție, specialiști, publicații, centre de cercetare și, desigur, o varietate de curente sau școli de gândire. În acest sens, Crisp sugerează că „etica în afaceri se referă la străduințele filosofice ale ființelor umane de a sesiza principiile care constituie etica în afaceri, de obicei în ideea că acestea ar trebui să devină «etica» afacerilor și a oamenilor de afaceri reali”. Într-un limbaj ceva mai inteligibil, Crisp vrea să spună că etica în afaceri urmărește să evalueze și să susțină cu argumente raționale valorile și normele morale care ar trebui să guverneze jocul economic, cu speranța că explicațiile sale pot contribui la ameliorarea practicii morale în mediul de afaceri.

²⁰ De George R. T., *Business Ethics*, 3rd edition, MacMillan, New York, 1990.

²¹ *Idem*, p. 5.

²² Lewis P. V., *Defining 'Business Ethics': Like Nailing Jello to the Wall*, în „Journal of Business Ethics”, 1985, p. 839.

²³ Cowton Ch., Crisp R. (editors), *Business Ethics. Perspectives on the Practice of Theory*, Oxford University Press, 1998.

Simpla lectură a definițiilor de mai sus ar putea să explice de ce atât de mulți oameni de afaceri sunt sceptici în ceea ce privește relevanța eticii în afaceri față de problemele lor curente și față de dilemele practice cu care se confruntă în activitatea lor. Departate de a face ca faptele nude să apară într-o lumină mai clară și să fie mai ușor de înțeles, filosofii par să vorbească despre o altă lume, rătăcindu-se în speculații umbroase, ce n-au nimic comun cu preocupările presante ale celor care se ocupă de afaceri. Iată, în acest sens, ce spune Laura Nash²⁴: „Etica în afaceri este studiul modului în care normele morale personale se aplică în activitățile și scopurile întreprinderii comerciale. Nu este un standard moral separat, ci studiul modului în care contextul afacerilor pune persoanei morale, ce acționează ca agent al acestui sistem, propriile sale probleme specifice”.

O definiție și mai scurtă propun Andrew Crane și Dirk Matten²⁵: „Etica în afaceri este studiul situațiilor, activităților și deciziilor de afaceri în care se ridică probleme în legătură cu ceea ce este moralmente bine și rău”. Observăm că „etica în afaceri” este o expresie compusă, al cărei sens poate fi inteligibil numai în măsura în care cititorul neavizat știe ce înseamnă cuvintele „etică” și „afaceri”. Cu această condiție, este ușor de înțeles că, în rând cu etica medicală, etica juridică sau bioetica, *business ethics* este o teorie etică *aplicată*, în care conceptele și metodele eticii, ca teorie *generală*, sunt utilizate în abordarea problemelor morale specifice unui anumit domeniu de activitate, precum medicina, justiția sau afacerile militare.²⁶

BIBLIOGRAFIE

TOFFLER Alvin și Heidi, *Război și antirăzboi*, Editura Antet, 2000.

FRUNZETI Teodor, *Soluționarea crizelor internaționale*, Editura Institutul European, Iași, 2006.

BRAILLARD Philippe et MASPOLI Gianluca, *La révolution dans les affaires militaires, – paradigms stratégiques, limites et illusions*,
<http://www.diplomate.gouv.fr>

²⁴ Nash L. L., *Good Intentions Aside. A Manager's Guide to Resolving Ethical Problems*, 2nd edition, Boston, Massachusetts, Harvard Business School Press, 1995, p. 5.

²⁵ A. Crane, D. Matten, *Business Ethics. A European Perspective*, Oxford University Press, 2004.

²⁶ D. Crăciun, *op. cit.*, p. 6.

JOXE Alain, *Révolution dans les Affaires Militaires*, <http://www.ehess.fr>

ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Editura Antet, Prahova, 2008.

BAIER K., SINGER P., *Egoismul*, în „Tratat de etică”, Editura Polirom, București, 2006.

BAUMHART R., *How Ethical are Businessmen?*, Harvard Business Review, 39 (4), 1961.

BOWIE N., *Business Ethics, a Kantian Perspective*, Blackwell Publishing, 1999.

BOWIE N. și DUSKA R., *Business Ethics*, Second Edition, Prentice Hall Inc., New Jersey, 1990.

